

М.О. Война
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ОБРАЗ ДЕМОНИЧНОЇ МАТЕРІ В «МИЛЬНІЙ БУЛЬБАШЦІ У БРУДНІЙ ВОДІ» ЦАНЬ СЮЕ

***Анотація.** У статті на матеріалі знакового оповідання сучасної китайської письменниці Цань Сюе «Мильна бульбашка у брудній воді» показано результат демонізації образу-архетипу матері в сучасній китайській жіночій літературі як наслідку глибинних суспільно-політичних, культурних та психологічних порух у свідомості китайського суспільства другої половини ХХ століття. Визначено основний вектор видозміни зображення жінки-матері в літературі та його змістового наповнення. Подана психоаналітична візія даної проблеми та виявлені особливості її художнього втілення.*

***Ключові слова:** образ, архетип, психоаналіз, демонізація, мати.*

Постановка проблеми. Одвічним образом у світовій літературі по праву вважається образ матері. Він сповнений невичерпним внутрішнім змістом, є символом любові, відданості, сили, мудрості, незма-ності тощо. Цей архетип коріниться у свідомості поколінь багато тисяч років, виражає щось величне та таємниче, життєдайне та руйнівне водночас. У будь-якому разі, це те, що в різних культурах впродовж сотень років асоціювалося зі святістю та жертовністю. Образ матері в китайській літературі за останні декілька десятиріч років зазнав значної трансформації. Поряд із соціальними, культурно-політичними змінами в КНР другої половини ХХ століття значним поштовхом у цьому процесі став і розвиток фе-міністичної критики. Усе більше та більше китайських та закордонних дослідників звертаються до цієї сфери в пошуках нової інтерпретації образу жінки-матері. У китайській літературі в цілому та у твор-чості Цань Сюе зокрема цей образ набуває діаметрально протилежної від традиційної, або стереотипної, конотації, реалізувавшись у вигляді «демонічної» матері. Цей процес та його художнє втілення свідчить про глибинні психологічних порухи китайського суспільства та зародження нового розуміння жінки та її самоідентичності в соціумі та у світі загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спроби переглянути традиційне наповнення образу матері в культурі та літературі Китаю були втілені ще на початку ХХ століття на хвилі руху «4 трав-ня» як результат загальнонаціональної тенденції до переосмислення традиційних культурних надбань та постулатів. Із роками рух у цьому напрямі підкріплювався ідеями нових для Китаю феміністичних вчень. Видозміни жіночих образів творів крізь призму китайської жіночої прози розглядали такі ки-тайські дослідники, як Юй Хаоянь / 于昊燕[1], Шоу Цзінсінь / 寿静心[2], Цуй Цзунчао / 崔宗超[3] та інші. Масштабне та ґрунтовне за своїм значенням дослідження жіночої прози належить Ісаєвій Н.С., в його основі лежить повне переосмислення канону. Попри це, вважаємо за необхідне зупинитися саме на виявленні даного явища у творчості Цань Сюе/残雪 та звернутися задля цього до знакового із цієї точки зору твору «Мильна бульбашка в брудній воді/ 污水里的肥皂泡».

Постановка завдання – проаналізувати образ матері в оповіданні Цань Сюе «Мильна бульбашка у брудній воді», визначити ступінь його демонізації та характерні риси його художньої проєкції, подати психоаналітичну інтерпретацію цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. У теорії архетипів К.-Г. Юнга архетип (від грец. arche – «початок» + typos – «образ») – поняття на позначення початкових універсальних символів або мотивів, які існують у колективному несвідомому й виявляють себе в сновидіннях. Ці елементи повторювані в часі, вони присутні в міфологічних сюжетах та усній народній творчості в різноманітних формах, оскільки відкла-далися в колективне несвідоме від часів зародження людства. Психоаналітик зазначав, що архетип може мати назву та незмінне ядро значень, однак завжди лише тільки в принципі й ніколи у відношенні до його проявів, тому і специфічне його виявлення залежить від багатьох супутніх факторів [4, с. 116–137].

Так, наприклад, сутність архетипу Великої Матері – дещо «материнське», таке як піклування та співчуття. У негативній конотації він приймає на себе ознаки чогось таємного, загадкового, неминучого [5].

Традиційно для китайців характерним було позитивне зображення жінки-матері, докази тому знаходимо в текстах давньої філософської та есеїстичної літератури, сучасної прози. Попри це, потужна кампанія з переосмислення традиційних образів та сюжетів, що розгорнулася в Китаї на початку ХХ століття, спричинила процес трансформації художніх образів, зокрема образу матері, в діаметрально протилежний за смисловим наповненням. Засновницею цього явища вважають Чжан Айлін/ 张爱玲, саме в її творах так звана «*惡母化/демонізація матері*» набуває більш-менш видимих рис, під якою розуміємо в першу чергу процес десакралізації образу матері.

Рівень демонізації образу матері досяг свого апогею в оповіданні Цань Сюе «Мильна бульбашка у брудній воді». Сама назва промовисто наштовкує нас на асоціацію з архетипами матері та води, їхнім глибинним смисловим сплетінням. Першим етапом «демонізації» матері є її зовнішнє спотворення. Авторка зображує матір очима сина Сань Мао, і вона зовсім неприваблива: в неї «закисло від сну обличчя», «ноги, що гнояться цілий рік», «брудна та тонка шия», «свинячий храп» тощо. Сам син вважає, що голова відділу Ван Цийоу гидував спілкуватися із його матір'ю через те, що вона «була стара й потворна». Такий зовнішній опис матері вже жодним чином не може говорити про її внутрішню красу, і її поведінка яскраво це доводить. Мати постійно верещить та лається, від чого в сина щоразу «гучно дзвенить у скронях», її істерики завдають синові нестерпних фізичних страждань: «你 一喊我, 我的脚就痛得要死, 想有一把锯在骨头上据。我的胃里页翻腾得厉害, 说不定会在他们家吐起来» [6, с. 3]. Коли ти гиркаєш на мене, в мене починають нестерпно боліти ноги, немов кості розпилюють навпіл. У шлунку все кипить та вирує, ледь не знудило в їхньому будинку. Гуркіт у кімнаті, який вона створює ночами під впливом своїх невротичних станів, викликає в хлопця недосипання та хронічні хвилювання. Уся атмосфера в будинку радше нагадує фільм жахів або картини в уяві божевільного. Усе спрямоване на те, аби підкреслити страхітливую атмосферу існування, в центрі якого є пагін найвищого зла – мати. Тут і павуки, які щоночі плетуть павутину над її ліжком, і скорпіони, які жалять її в голову, «від чого весь її мозок набрякає», тут і смертельний холод у кімнатах, рятуючись від якого мати перебирається жити під газову плиту в кухню.

Від самого початку мати вороже ставиться до сина, але в той же час у її стосунках із Ван Цийоу виявляється крайній ступінь підлабузництва та улесливості. Вона купує йому подарунки, мовчки ковтає образи від його тридцятирічної дочки, що, у свою чергу, говорить про зневажливе ставлення до жінки-матері не лише з боку чоловіків, але й зі сторони жінок вищого стану. Серед сусідів вона вихваляється своїми уявними «особливими» стосунками з Головою, що свідчить про її прагнення довести оточуючим свою важливість та виняткове положення. У той же час усі свої невдачі та життєві негаразди вона виміщає на синові і саме у власній родині намагається виконувати керуючу роль, компенсувати відсутність реалізації даного бажання в суспільстві. Це є її основною типологічною ознакою, за якою ми воліємо віднести її до психотипу «авторитарної матері». Через своє прагнення до приниження чоловіка вона намагається посватати сина до дочки Ван Цийоу на край несприятливих і принизливих для майбутнього чоловіка умовах – на умовах «повного пансіону». Вона, звичайно, керується не стільки бажанням фінансового достатку сина, скільки необхідністю поставити його в умови повного підкорення дружині, що, знову ж таки, свідчить про нереалізоване підсвідоме бажання головувати.

У той же час вона заходиться в постійному відчутті небезпеки, яка походить від власного сина. Мати переконана в тому, що хлопець повсякчас планує її вбити. Вона постійно звинувачує сина в його лихих намірах щодо неї, боїться чи то задихнутися від витоку газу «这不正是你盼望吗?你每天夜里梦见就是这件事, 我完全清楚» [6, с. 1] Чи не про це ти мрієш? Ти щоночі спиш і бачиш саме це, я абсолютно в тому впевнена; чи то від смертельних опіків. «我把滚烫水倒在木盘里就出去了。我躲在门外, 听见母亲一边掺冷水一边咀咒, 说我是有意要烫死她» [6, с. 3] Я набрав цілий дерев'яний таз кип'ятку та вийшов. Сховавшись за дверима, я чув, як мати, розбавляючи холодною водою окріп, проклинає мене за те, що я хочу зварити її живцем; «我早料到了, 你一直在反对我!你把 痰盂放在门坑上, 想让我一脚踩上去跌倒在地...» [6, с. 3]. Я давно здогадалася, що ти все робиш супроти мене! Ти ж умисно поставив плювальницю на порозі, щоб я ненароком перечепилася і впала... У той же час її побоювання не видаються такими вже надуманими, якщо проаналізувати реакцію сина на її звинувачення. Коли мати звинуватила його в замаху на життя, його «обличчя враз запашіло та залилося багрянцем / 我满脸通红» [6, с. 1], він «почав щось невиразно бурмотіти / 嘴里啜嚅着一些莫名其妙的字眼» [6, с. 1], а коли мати змовкла, розчинившись у воді, син «вистрибував на сходах, аж спітнів, нігті посиніли, в очах була лють / 我在台阶上跳起来, 衣着汗得透湿, 指甲发青, 眼珠爆了出来» [6, с. 3]. Така психологічна реакція на звинувачення доводить думку, що підсвідомо він хотів позбутися авторитарної матері. Ця ідея не давала йому

спокою вночі, він постійно виходив пересвідчитися, чи не задихнулася мати на кухні, відчував щире розчарування від того, що вона все ще жива. Можна припустити, що він приписував їй певні магичні здібності, бо кожного разу вона дивним чином лишалася неушкодженою, і врешті залишила цей світ у якийсь магичний спосіб, перетворившись на мильну бульбашку.

Спробуємо розглянути детальніше, яким чином виявляється архетип матері в оповіданні та яким чином його ознаки спроектовані на архетип води. У працях К.-Г. Юнга вода частіше за все зустрічається як символ несвідомого. Це підсвідоме, що лежить нижче рівня свідомості. Людина у воді має змогу побачити власне істинне обличчя, яке вона ніколи не являє світу, приховуючи його під Персоною. Звернувшись вкотре до архетипів Великої Матері та Води, можна з легкістю співвіднести їх між собою, оскільки всі позитивні та сакральні риси матері, як джерела життя, можна спроектувати й на воду. Таким чином, водна стихія, як і безліч інших архетипів, може містити у своїй суті материнські символи. Благоговіння перед ними, викликане їх асоціацією в нашій підсвідомості з могутністю, силою та родючістю, як із чимось таким, що несе народження або смерть. Ці архетипи можуть мати як позитивні, так і негативні (злі) конотації. Не випадковим тоді вбачається співвіднесеність «демонічної» матері та брудної мильної води. У фразеологічному словнику «мильна бульбашка», як характеристика людини, має значення особи, істинне обличчя якої не відповідає позитивному враженню про неї, вона виявляється нікчемною та фіктивною по своїй суті. Оповідання повністю розвінчує образ сакральної, жертвовної матері, описує лицемірну, злостиву, вульгарну та потворну жінку, яка прагне реалізувати себе шляхом приниження та авторитарного ставлення до власного сина. Саме тому вода, на яку перетворилася мати, є брудною та смердючою: «Це була брудна мильна вода темного кольору, на поверхні плавали кристали бульбашки, вона смерділа гнилим деревом». Брудна вода в мисці може вказувати на спотворене, нечестиве суспільство, на середовище існування жінки-матері, в якому вона змушена грати роль показової доброчесності та святості, кристалевої доброти та покірності; а прозорі бульбашки – на материнство як таке, яке не може бути довговічним та істинним у контексті «соціального бруду». Мильні бульбашки на поверхні брудної, смердючої води вказують на фіктивність «материнського» в самій матері, інстинкт, насаджений та зруйнований соціальним тиском, тому сусіди їх так легко проткнули пальцями. Навіть їжа, яку перед перетворенням зготувала мати, мала присмак мила.

Висновки. Такий глибокий символізм та психологізм оповідання покликаний спростувати споконвічний, насаджений патріархальним суспільством материнський обов'язок як єдино можливий варіант психологічного та суспільного становлення жінки, змушує замислитися над причинами її невротичних станів та, як наслідок, морально-етичної деформації/деградації.

ЛІТЕРАТУРА

1. 于昊燕. 神圣背面的危机 – 透视恶母形象解读女性文化发展的阴暗潜流 / 于昊燕. // 聊城大学学报 (社会科学版). 2004. № 2.
2. 寿静心. 母性神话的结构与重建 / 寿静心. // 中华女子学院学报. 2006. № 5.
3. 崔宗超. 反思现当代女性文学中的“恶母”形象 / 崔宗超. // 高等函授学报 (哲学社会科学版). 2007. № 12.
4. Юнг К.-Г. Душа и миф: шесть архетипов. К.: Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. 384 с.
5. Юнг К. Структура психики и процесс индивидуации. М.: Наука, 1996. 269 с.
6. 残雪. 污水上的肥皂泡 / 残雪 // 苍老的浮云 – 残雪文集第一卷 / 残雪. 长沙: 湖南文艺出版社, 1998. 477 с.

М.А. Война. Образ демонической матери в «Мыльном пузыре в грязной воде» Цань Сюэ. – Статья.

Аннотация. В статье на материале знакового рассказа современной китайской писательницы Цань Сюэ «Мыльный пузырь в грязной воде» показан результат демонизации образа-архетипа матери в современной китайской женской литературе как следствие глубинных общественно-политических, культурных и психологических сдвигов в сознании китайского общества второй половины XX века. Определен основной вектор видоизменения изображения женщины-матери в литературе и его содержательного наполнения. Представлено психоаналитическое видение данной проблемы, и выявлены особенности его художественного воплощения.

Ключевые слова: образ, архетип, психоанализ, демонизация, мать.

M. Voyna. The image of demony mother in “Soap bubble in the dirty water” by Can Xue. – Article.

Summary. The article, on the material of the iconic story of the modern Chinese writer Can Xue «The Soap Bubble in Dirty Water», shows the result of the demonization of mother's archetype in modern Chinese women's literature, as a consequence of deep socio-political, cultural and psychological shifts in the consciousness of Chinese society of the second half of the twentieth century. The main vector of the modification of the image of the woman-mother in the literature and its content is determined. A psychoanalytical view of this problem is presented and features of its artistic embodiment are revealed.

Key words: image, archetype, psychoanalysis, demonization, mother.